

HEEFT U EEN IDEE VOOR MIJ?
Leerlingen op zoek naar relevante
communicatie

relevante
communicatie

Piet Gielen is docent Nederlands aan de Scholengemeenschap Mariënborg in Den Bosch. Regelmatig werken hij en zijn collega's met thema's. De opdracht die hier wordt beschreven is bij verschillende thema's als introductie gebruikt.

Het leek hem een leuk idee om deze opdracht, die leerlingen helpt vertrouwd te raken met het principe van relevantie, voor Moer-lezers te beschrijven.

Inleiding

Een paar jaar terug hadden we bij de lessen Nederlands in havo-4 van de Bossche havotoppen een themaprogramma 'Aanpassing en Verzet'. Als verkenningsopdracht vroegen we de leerlingen voor korte tijd een vorm van licht 'onaangepast' gedrag te vertonen. Bijvoorbeeld met twee verschillende sokken lopen of je eigen kopje meenemen als je ergens iets dacht te gaan drinken.

De leerlingen moesten goed op alle reacties letten en verslag van alles opmaken. Ze ontdekten tot hun verbazing dat zeer kleine veranderingen aanleiding geven tot zeer indringende reacties. Zelfs zoiets als met een open paraplu lopen als het niet regent, kan tot zeer agressieve reacties leiden.

Toen ik de verslagen van de leerlingen doorlas, realiseerde ik mij, dat zij eigenlijk bezig waren geweest met een zogenaamd etnomethodologisch experiment. Etnomethodologie is een on-

derzoeksmethode, die in de jaren zestig in de sociologie opkwam en die ook typisch is voor die tijd.

Een van de hoofdprincipes is namelijk, dat men stukken sociale orde probeert te ontdekken door er tegen te 'zondigen'. Er worden allerlei experimenten bedacht. Bijvoorbeeld: studenten krijgen de opdracht met hun familie om te gaan alsof ze kostgangers zijn in hun eigen huis. De experimenten waren soms erg bizar. Insiders uit het universitaire circuit willen doen geloven, dat door dergelijke experimenten zelfs huwelijken zijn gestrand.

Uit de verslagen van onze leerlingen werd duidelijk, dat ze via de opdracht spelenderwijs iets te weten kwamen over de sociale orde in het algemeen en over de taalhandelingstheorie in het bijzonder. De taalhandelingstheorie is nogal omvangrijk, maar een van de centrale condities bij de taalhandeling is toch wel het principe van relevantie. Dat wil zeggen: mensen gaan ervan uit dat hun medemensen doel-

gericht handelen. En als mensen iets doen of zeggen wat niet zo direct voor de hand ligt, gaat de omgeving dus op zoek naar het doel, de relevantie van de handeling. Als men een zingeving aan die handeling gevonden heeft, of denkt gevonden te hebben, reageert men dienovereenkomstig.

We vinden het belangrijk dat leerlingen van dit communicatie-principe kennis nemen en daarom komt de opdracht regelmatig terug. Vorig jaar is hij gebruikt in het kader van het thema 'Verandering' en dit jaar diende hij als introductie op het project 'Communicatie'. In de volgende paragraaf staat de instructie voor de leerlingen, waarin ook een meer gedetailleerde uitleg van het hierboven genoemde begrip 'principe van relevantie'.

Instructie voor leerlingen

De meeste mensen zijn erg gewend en gehecht aan hun dagelijkse gewoonten. Die gewoonten geven vaak een gevoel van veiligheid. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg! Het zou ook erg lastig zijn als de mensen in onze omgeving geen vaste gewoonten met ons zouden delen. Het zou me een rommeltje worden. Veel patronen in het dagelijkse leven zijn cultureel bepaald. Er zijn landen op deze wereld waar ze raar zouden kijken als je iemand ter verwelcoming zou zoenen, of als je tegen Jan en alleman in de betreffende taal bij het afscheid 'houdoe' zou zeggen, ook bijvoorbeeld als de andere persoon ouder dan jij was. Bij ons handelen en spreken geldt het zogenaamde *principe van relevantie*. (Relevantie = zin, nut, belangrijkheid.) Dat wil zeggen: mensen vragen zich altijd af wat de zin van anderen handelen en spreken is, voordat ze reageren. Als iemand anders doet dan normaal, zullen de anderen zich meteen afvragen waarom hij/zij dat doet of zegt. Als men de zin er niet van inziet, geeft men de meest uiteenlopende reacties. Men moet lachen, men wordt agressief, men haalt zijn schouders op, men gaat de ander adviezen geven, etcetera. Mensen kunnen al agressief reageren op iemand die twee verschillende sokken aan heeft.

Ter verduidelijking twee voorbeelden van het principe van relevantie bij het waarnemen.

1a Er is voor de waarnemer relevantie

A kijkt naar de torenspits van de St. Jan in Den Bosch. B vraagt zich af waarom A dat doet. B overweegt bij zichzelf alle voor hem denkbare redenen. Staat de toren in brand? Staan er ooevaars op? Is hij mooi gerestaureerd? Enzovoort. Dan mompelt B bij zichzelf: 'Inderdaad, de toren is mooi gerestaureerd.' B vindt het gedrag van A o.k., want hij kan er een relevante verklaring voor geven.

1b Er is voor de waarnemer geen relevantie

A staat in een onbenullig straatje naar het dak van een huis te kijken. B ziet dat en vraagt zich af waarom A dat doet. Is er brand? Is er een kat in nood op het dak? Hangt er iemand uit het dakraam? Enzovoort. Kan B geen goede verklaring vinden, dan zal hij A een rare kwast vinden. Hij kan op verschillende manieren reageren: lachen, agressief worden, gewoon doorlopen, en dergelijke.

2 Een voorbeeld van het principe van relevantie bij het spreken

A vraagt B: 'Heb je nog een pils in de koelkast' of 'Mag ik een pilsje?' B zal waarschijnlijk concluderen dat A dorst heeft en een pilsje wil en dat hij uit beleefdheid niet rechtstreeks commandeert: 'Geef mij een pilsje.' Bij dit voorbeeld geldt dat A en B elkaar wat beter moeten kennen, anders zijn de eerstgenoemde vragen niet relevant. Als A een onbekende gasmeteropnemer is, zal B zulke vragen als onbeschoft en zinloos opvatten en dienovereenkomstig reageren.

Misschien vind je zo'n verhaal over het principe van relevantie maar gewauwel en zeg je: 'Het ligt zo voor de hand, waarom moet daar een stencil over volgeschreven worden?' In dat verband is het interessant op te merken, dat de wetenschap het principe pas deze eeuw heeft ontdekt en pas de laatste decennia in de beschouwingen is gaan toepassen. Het is een zeer handig begrip bij het bespreken van het menselijk handelen. Het is net als met de uitvinding van het wiel: je moet er maar opkomen.

Opdracht

1 Bedenk een verandering die je voor korte tijd in je dagelijkse doen en laten invoert. Het hoeft geen grote verandering te zijn. Bijvoorbeeld:

- a Neem overal je eigen kopje mee naar toe en drink slechts uit dat kopje.
- b Kijk mensen niet aan als je praat.
- c Ga een dag als punker of als discofreak, of als wat dan ook.
- d Zet een pruik op.
- e Zeg bij het aannemen van de telefoon niet je naam, je zegt alleen 'hallo'.
- f Vraag mensen om een vuurtje, bedank ze voor het mooie lichtje en blaas het uit.

Enzovoort, enzovoort.

Let goed op hoe de mensen op je verandering reageren. Maak notities (afhankelijk van je verandering meteen of later). Je moet van minstens tien personen een reactie hebben. Je mag ook samen met een groepsgeno(o)t(e) een verandering proberen. Maak een uitgebreid verslag en bespreek daarin ook of het principe van relevantie op de reacties van toepassing is. Nota bene:

- Het verslag moet in de klas voorgelezen worden en het wordt ook beoordeeld als schrijfofdracht.
- Bedenk niet een verandering waarbij je schade kunt berokkenen: met klompen lopen op een bowlingbaan, om maar iets gekks te noemen.
- Laat eerst de docent je plan goedkeuren.

2 Zoek tien zinnen uit het dagelijkse taalverkeer, waarbij het principe van relevantie een duidelijke rol speelt.

De praktijk

De meeste leerlingen waren enthousiast over de opdracht. Ze waren nogal vindig wat betreft de onderwerpen. Enkele voorbeelden:

- Een uur als etalagepoppen in een etalage gaan zitten.
- Mensen snoepjes aanbieden.
- Mensen om een handtekening vragen voor je verzameling.
- In de pauze tussen de leraren gaan zitten in de docentenkamer.
- Snoepgoed (dropjes, toffees, etc.) per stuk gaan kopen.
- Over de prijs onderhandelen in winkels (lukte soms!).
- Bij reisbureaus vragen naar vakantie-reizen naar Zuid-Afrika.
- Iemand vragen even je hondje vast te houden terwijl je je rugzak aan het omdoen

bent, en dan zonder hondje weglopen. Sommige leerlingen maken er een compleet straattoneel van, waarbij je als docent wel eens je hart vasthoudt. Een voorbeeld. Een groep had zich verkleed als gangsters. Ze zouden op een druk terras in Den Bosch op klaarlichte dag zeer openlijk een koffertje met zakjes nep-heroin met elkaar uitwisselen. Ze speelden het zo goed, dat de mensen op het terras het bizarre er niet van inzagen en zich nogal angstig of zeer terughoudend gedroegen. Enkel liepen zelfs weg. Om echte problemen te voorkomen had voor de deal al een leerling als 'stille' op het terras plaatsgenomen. Hij zou een en ander in geval van nood aan het publiek kunnen uitleggen.

De leerlingen mochten een experiment pas gaan uitvoeren na toestemming van de docent. Dat was een verstandige maatregel, want zo konden minder 'subtiele' ideeën in de meeste gevallen in de kiem worden gesmoord. Ook hebben we de leerlingen gevraagd bij onaangename reacties het doel van het experiment aan het betreffende publiek uit te leggen.

Veel leerlingen waren zo enthousiast over hun experiment, dat ze het eigenlijke doel uit het oog verloren. In hun verslagen was de uitdrukking 'het principe van relevantie' nauwelijks te vinden. Het is dus handig om van tevoren te beklemtonen dat er reflectie moet plaatsvinden of dat er op z'n minst een conclusie in het verslag hoort.

Een paar ouders waren niet zo blij met ons experiment. Ze waren bang dat het toch al gebladderde blazen van de hedendaagse jeugd nog meer zou aftakelen, of ze vonden het maar modernistisch gedoe.

Ik vind echter dat dit soort experimenten ook een plaats mag hebben in het onderwijs omdat ze leerlingen bewust maken van belangrijke communicatieprincipes. Het gaat om meer dan om een verlate stuip-trekking van de jaren zestig. En als docent kun je er wel voor zorgen, dat leerlingen het niet te bont maken.

Hierna volgt een gedeelte van het verslag van Joanda van Geffen. Zij schreef een van de betere verslagen, omdat zij steeds probeert het principe van relevantie te bespreken.

Verkenningsofdracht bij 'Principe van relevantie'

Ons idee: De stad ingaan en mensen alledaag-

se vragen stellen, die niet overkomen met de situatie.

- 1 Vrouw van middelbare leeftijd.
Onze vraag: 'Heeft u een idee voor mij?'
Antwoord: 'Ik zou het niet weten, hoor' (kijkt wat verbaasd en argwanend naar ons). 'Geen idee!' (loopt ietwat lachend verder).
Principe van relevantie: De reactie kwam direct na onze vraag. Ze heeft dus eerst niet echt nagedacht over de vraag, wat later wel het geval was, omdat ze wat vreemd begon te lachen bij het tweede ontkennende antwoord.
- 2 Vrouw van middelbare leeftijd.
Onze vraag: 'Heeft u een idee voor ons?'
Antwoord: 'Neel' (Wordt ons ruw in het gezicht gesmeten. Mevrouw loopt verontwaardigd verder.)
Principe van relevantie: De vrouw vroeg zich waarschijnlijk niet eens af of we echt met dat probleem zaten, maar was gewoon zeer verontwaardigd, dat we haar iets vroegen, dat nergens op sloeg.
- 3 Man en vrouw, ongeveer 65 jaar.
Onze vraag: 'Heeft u een idee voor ons?'
Antwoord: 'Een idee? nou nee, maar wat wil je eigenlijk voor een idee? (wij: nou, gewoon, een idee). Tja, vroeger hadden wij geen problemen met ons vervelen, toen werkten we allang op jullie leeftijd. Vroeger waren er ook grote gezinnen, dus je had altijd wel iemand om iets mee te doen. Ikzelf kom uit een gezin van 17 kinderen, waar er 12 van in leven zijn gebleven.'
Zo gaat het nog een poosje door. Uiteindelijk krijgen we de raad maar eens in het telefoonboek te kijken naar instanties, die je aan ideeën kunnen helpen.
Principe van relevantie: De man vond een duidelijke reden voor onze vraag en wilde erg graag helpen. De vrouw vond het maar een vreemd gedoe.
- 4 Vrouw.
Onze vraag: 'Heeft u een suikerklontje voor ons?'
Antwoord: (bekijkt ons eerst wat argwanend) 'Neel' Draait zich schouderophalend om en loopt grinnikend verder.

Principe van relevantie: De vrouw antwoordt eerst ontkennend en krijgt daarna pas in de gaten wat voor idiote vraag haar is gesteld en vindt dat blijkbaar toch wel leuk.

- 5 Man en vrouw van ongeveer 55 jaar.
Vraag: Zie boven.
Antwoord: 'Ik niet, maar je kunt ze best uit een doos jatten ergens, in een café of zo.' (Bezorgd): 'Heb je soms suiker?'
Principe van relevantie: Ook zij vindt een reden voor onze vraag en ze antwoordt daarom serieus.

Literatuur

Etnomethodologie

Garfinkel, W. *Studies in Etnomethodology* Englewood Cliffs N.J., Prentice Hall, 1974

Gouldner, Alvin W. *De naderende crisis van de westerse sociologie* Bilthoven, Ambo, 1970, pp. 256-261

Theorie van taalhandelingen

Searle, John R. *Taalhandelingen. Een taalfilosofisch essay* Utrecht/Antwerpen, Spectrum, 1977 (Aula-boeken 592)